

SKOLPORTENS NUMRERADE ARTIKELSERIE FÖR UTVECKLINGSARBETE I SKOLAN

Leken som grogrund för lärande

Aspekter på lek inom fritidshemmets verksamhetsområde

FÖRFATTARE PER WETTERBLAD

ARTIKEL NUMMER 5/2012

SKOLPORTEN
FORSKNING & UTVECKLING

Denna artikel har 28 maj 2012 accepterats för publicering i Skolportens numrerade artikelserie för utvecklingsarbete i skolan av Nacka kommuns läsgrupp med Björn Söderqvist fil. dr. samt rektor, Nacka kommun, som gruppens ordförande.

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författarens namn och artikelns titel anges, samt källa: Skolportens artikelserie. I övrigt gäller copyright för författaren och Skolporten AB gemensamt.

Denna artikel är publicerad i Skolportens nättidskrift Undervisning & Lärande.
<http://www.skolporten.se/forskning/utveckling/>. Aktuell metodbok med författaranvisningar:
http://www.skolporten.se/wp-content/uploads/2012/03/UL_Metodbok_maj2011.pdf.
Vill du också skriva en utvecklingsartikel? Maila till info@skolporten.se

Människan leker bara när hon i ordets fulla bemärkelse är människa, och hon är helt och hållet människa när hon leker.

Friedrich Schiller

Abstract

Lek är barns sätt att upptäcka sig själv och världen och en av fritidshemmets viktigaste arbetsprocesser. Som ett led att stärka personalens yrkesroll och kompetens om barns lek genomförde personalen på Igelboda fritidshem ett omfattande fortbildningsarbete 2009-2011. Teori och praktik varvades i ett forskningsmetodiskt arbetssätt planerat och genomfört av fritidshemspersonalen med stöd av skolledning och övrig personal.

Resultatet av arbetet blev utvecklade mål och verksamhetsplaner, bättre lekmiljöer, större kunskap om hur personalen kan stödja barnen i sin lekutveckling och en utvecklad rast- och lekverksamhet.

Per Wetterblad, fritidspedagog

Ystadvägen 53A

121 49 Johanneshov

pwd@nacka.se

Innehållsförteckning

1.	Inledning och syfte.....	6
1.1	En kort sammanfattning av första året av utvecklingsarbete (2009-2010).....	6
2.	Syfte	8
3.	Metod	8
3.1	Erfarenhetsutbyte	8
3.2	Litteraturläsning.....	8
3.3	Flexibla arbetsmetoder	9
3.4	Lekspaningar	9
3.5	Dokumentation.....	9
3.6	Kopplingen teori och praktik	9
3.7	Alla har ett ansvar	9
3.8	Det praktiska arbetet som del av metoden	10
3.9	Fritidsintervjuer.....	10
3.10	Att berätta för andra.....	10
3.11	Fritidshemspersonalens utvärdering.....	10
4.	Huvuddel	11
4.1	Målen för andra året av utvecklingsarbete (2010-2011).....	11
4.2	Utgångspunkt: ”Fritids”, en unik arena för barns lek och lärande	11
4.3	Grundläggande forskning om leken, teoribildning och utvecklingspsykologi..	12
4.3.1	Hur utvecklas leken.....	13
4.3.2	Rolleken får stor betydelse för den sociala utvecklingen	13
4.3.3	Lek utvecklar inlevelseförmågan.....	14
4.3.4	Lek utvecklar tankens förmåga	14
4.3.5	Genom leken bygger barnen sina relationer	15
4.3.6	Barnens språk utvecklas i leken	15
4.3.7	Lekskickliga barn.....	16
4.3.8	Leksignaler, att visa vad jag vill och förstå vad andra menar	16
4.4	På lekspaning, leken sedd med nya ögon	17
4.4.1	Leken en komplex process	17
4.4.2	Makt, inkludering och exkludering.....	18
4.4.3	Hur fri är den fria leken?	19

4.4.4	Organiserad lek, en underskattad resurs	19
4.4.5	Är tävling lek eller allvar?	20
4.4.6	Frågeställningar som utvecklar leken	21
4.4.7	Ska alla alltid få vara med?	21
4.4.8	Hur skall vi ta tillvara och utveckla bråk- och krigslek	22
4.4.9	Hur organiserar vi leken?	23
4.4.10	Rastverksamheten	23
4.4.11	Jämförelser mellan lek och undervisning	24
5	Resultat och diskussion	25
5.1	Resultat för barnen	25
5.2	Resultat för personalen	25
5.3	Resultat för lekmiljöerna	27
5.4	Övriga resultat för verksamheten	28
5.5	Framgångsfaktorer i utvecklingsarbetet på Igelboda fritidshem	29
6	Slutord	30
6.1	Fritidshemmets utvecklingspotential – arbetet med Lgr11	30
6.2	Fritidshemmet, en mötesplats för kompetensutveckling	30
7	Bilaga: Mål och metod på Falkens fritidshem, Igelboda skola 2010	31
8	Referenslista	34

1. Inledning och syfte

Den nya läroplanen (Lgr11) och nya skollagen står för en utvecklad syn på fritidshemmets uppdrag, från en mer omsorgsorienterad verksamhet till en grundläggande plattform för barns¹ lärande, bildning och socialisation där omsorg och pedagogik går hand i hand. Lek och skapande skrivs fram som grunden i fritidshemmets verksamhet (Lgr11) och är väsentliga för individens utveckling och möjligheter att nå skolans mål.

Förutom en utveckling av skolledningens roll och ansvar över fritidshemmet (Skolverket 2007; Skolverket 2010; Skolverket 2011a) behöver idag fritidshemspersonalen själva ta ett kliv framåt och beskriva och hävda mål, metoder och kvalitéer samt lärprocesser som ryms inom fritidshemmets uppdrag. Till det krävs, att personalen höjer sin kunskap, befäster sin yrkesroll och visar vilja till utveckling.

Tillsammans med min fritidshemskollega Eva Hammarberg Mickelsson har jag lett och dokumenterat två års utvecklingsarbete på Igelboda skolas två fritidshem i Nacka. Erfarenheterna av arbetet som utgick från hela personalgruppens vilja till utveckling blev mycket positiva. I denna artikel beskriver jag utvecklingsarbetet med fokus på vårt andra år där barnens lek och lärande stod i centrum. Jag har utgått från personalgruppens gemensamma utvecklingsarbete och kompletterat våra erfarenheter med egna reflektioner från praktik och vidare studier kring barns lek samt kognitions- och neurobiologisk forskning.

1.1 En kort sammanfattning av första året av utvecklingsarbete (2009-2010)

Vårterminen 2009 inledde vi² vårt utvecklingsarbete med att fritidshemspersonalen från våra två avdelningar genomförde en inventering av hur man upplevde sin arbetssituation. Utifrån resultatet definierade vi 17 utvecklingsområden.

De områden vi kom att prioritera var ”lärande i fritidshem”³, definition av ”mål och metoder” samt ”lekens betydelse för barns utveckling och lärande”.

Målet var att med en tydligare yrkesroll och ett tydligare definierat fritidshemsuppdrag tillsammans med klasslärarna i skolans arbetslag utveckla kvalitéerna i lärandet för barnen genom hela den samlade skoldagen.

¹ I denna artikel har jag konsekvent använt begreppet ”barn” i stället för ”elev”. I nya skollagen och läroplanen har myndigheten gjort tvärtom och använt begreppet elev för att befästa lärandeuppdraget i de nya direktiven. Sett ur lekens synpunkt anser jag att begreppet ”barn” är mer rättvisande, det tar in hela människan med respekt för det kompetenta barnet och relationen mellan barn och vuxna där man ständigt kan lära av varandra.

² Med vi menas fortsättningsvis vi i personalen på Igelboda skolas fritidshem

³ Lärande i Fritidshem var också titel på den uppsats som fritidspedagogen Niklas Elofsson (2008) skrivit och som blev del av vårt kursmaterial.

Genom att genomföra en gemensam kompetensutveckling för all personal på våra fritidshem fick vi ett positivt genomslag av vår satsning. Personalens utbildningsbakgrund varierande men vår ambition var att betona allas ansvar för fritidshemmets utveckling och för att bättre kunna fullgöra vårt uppdrag.

Satsningen sanktionerades av ledningen och rektor beslutade om en kontinuerlig fortbildningstid för alla fast anställda på fritidshemmet om 1,5 tim/vecka utöver den ordinarie planeringstiden som vi hade för att genomföra utvecklingsprojektet. Skolledningen ville främja fritidshemmets utveckling genom att möjliggöra en motsvarande utvecklingstid som klasslärarna hade haft. Klasslärarna på lågstadiet fick klara sig själva med lite mer tid med helklass. Rektors beslutsamhet tillsammans med solidariska klasslärare lade alltså grunden för att genomföra detta utvecklingsarbete.

Vi skapade en referensgrupp bestående av bitr. rektor samt jag och min kollega där vi tre fortlöpande utvärderade och planerade tillsammans. Dessutom deltog bitr. rektor ofta i våra träffar med sina erfarenheter och ledningskompetens, vilket enligt min mening höjde kvalitén i arbetet. Personalen kände sig också sedd och ledningens engagemang gav legitimitet och en positiv höjning av medarbetarnas prestationer. Jag och min kollega ansvarade för research, planering, förberedelser, genomförande och dokumentering av utvecklingsprojektet och fick kompensationstid för vårt arbete vilket kunde tas ut på loven.

Det ena fritidshemmet som ligger i anslutning till förskolan hade tillsammans med sin handlingskraftiga föräldraförening redan tidigare genomfört en omfattande upprustning av den yttre lekmiljön. Behovet av utveckling av lekmiljöerna kring stora skolgården och det andra fritidshemmet var stora. Det saknades stimulerande lekplatser och anordningar och behovet att bättre utnyttja de stora öppna ytorna av asfalt, fotbollsplan, äng och skog var påtagligt.

Vi påbörjade ett långsiktigt och praktiskt arbete med skolans utemiljöer. Skolledningen budgeterade för en ny klätterställning samtidigt som fritidspersonalen engagerade sig, barnen och föräldrarna i kommande upprustningsarbete. Med stöd av föräldrar som bistod med material och arbetskraft anordnade vi några lördagar då personal, barn och föräldrar tillsammans förbättrade miljön, städade, röjde, målade hus och asfalt, snickrade, reparerade, byggde lekredskap och tillverkade leksaker.

Vi fick omedelbar respons från barn och föräldrar vilket bl.a. tog sig uttryck i dramatiskt förbättrade resultat i kommunens kundundersökning 2010. Personalens yrkesroll stärktes och vi blev duktigare på att förklara och beskriva vad vi gjorde, hur vi gjorde det och varför. Vår säkerhet att inför skolans övriga personal och föräldrar förklara och diskutera innehåll i verksamheten stärktes.

Kunskapen om det formella och informella lärandet på fritidshemmet växte. Fritidshemmets hemsida utvecklades och varje avdelning fick producera och publicera information kring verksamhetens mål och arbetsmetoder (se bilaga). För att kvalitetssäkra verksamheten utvecklade vi en utvärderingsmall, en ”fritidsintervju” utifrån uppställda mål, som barnen fick svara på i samband med terminens utvecklingssamtal. Dessutom förbättrades samarbetet mellan fritidsavdelningarna och fler gemensamma aktiviteter för barn och personal blev resultatet.

2. Syfte

Min utgångspunkt är att ett väl fungerande fritidshem kan vara ett ovärderligt komplement till skolans målstyrda undervisning (Lgr11). Fritidshemmet är en arena för barns lek. Leken rymmer utveckling av färdigheter som är avgörande för personlig utveckling, att fungera i grupp och att bättre klara skolans mål. Artikelns syfte är att belysa, beskriva och diskutera lekens betydelse för lärandet med utgångspunkt i vårt utvecklingsarbete på Igelboda fritidshem.

3. Metod

3.1 Erfarenhetsutbyte

I linje med en lärande organisation baserade vi innehållet i utvecklingsarbetet på erfarenhetsutbyte. Metoden kring den första teoretiska delen (höstterminen) blev att blanda litteraturläsning och artiklar ur fackpress med studiebesök, kurser, föredrag, egna erfarenheter, lekspaningar, diskussioner samt egna muntliga och skriftliga reflektioner. Även Skolverkets skrift ”Utveckling pågår” (2010), en innehållsrik samling av goda exempel, gav oss mycket stimulans till nya förbättringar.

3.2 Litteraturläsning

Vi började med litteraturläsning och teoribildning. Vår utgångspunkt var att utgå från forskningsbaserade texter i litteratur och artiklar. Som huvudtext valde vi att läsa ”I lekens Värld” av Birgitta Knutsdotter Olofsson (2003). Bokens texter är grundläggande och greppar över flera väsentliga områden som t.ex. lekens konstruktion och inneboende väsen, roll- och fantasilekarnas stora betydelse, de sociala lekreglerna, pedagogens roll och betydelse och en djupdykning kring krigs- och bråklekens betydelse inte minst ur ett genusperspektiv. För en del av oss var texterna i boken till en början repetition, men ju längre vi kom i vår läsning desto mer intresserade och engagerande blev vi.

3.3 Flexibla arbetsmetoder

Sättet att arbeta med texterna anpassades utifrån gruppmedlemmarnas önskemål. Vi ändrade kontinuerligt gruppammansättningarna och redovisningsformerna. Vi redovisade våra reflektioner i förberedda texter, muntligt i diskussioner och i reflekterande seminarium där vi fick utveckla varandras funderingar i skrivande grupparbeten. Vi arbetade oftast med kortare avgränsade textläsningar som personalen sköt in i sin arbetstid eller tog med hem efter jobbet. Vi ägnade också tid att analysera våra studiebesök och mätte våra styrkor och såg våra utvecklingsområden.

3.4 Lekspaningar

Parallellt genomförde vi lekspaningar som metod för att få en mer nyanserad bild av barns lek. Vi utvecklade själva metoden och fann en rad frågeställningar som vi ville få svar på. Bland annat studerade vi barnens förmåga till samförstånd, ömsesidighet och turtagande. (Metoden med lekspaningar redovisas utförligare längre fram i artikeln.)

När vi väl hade prövat metoden och fått upp ögonen för hur mångskiftande och komplex leken var för olika barn förändrades och fördjupades också vårt förhållningssätt, vi blev mer och mer medvetna och observanta på lekprocesserna som ständigt pågick kring oss.

3.5 Dokumentation

Materialet samlades kontinuerligt upp, dokumenterades och skickades ut tillbaka till deltagarna för att befästa våra samlade arbetsresultat. Det egna ansvaret för läsning, reflektion och genomförande av praktiska arbeten var tydligt och helt avgörande för vars och ens personliga utveckling, gruppens resultat och i slutänden för verksamhetens utveckling dvs. barnens utveckling och lärande på hela skolan.

3.6 Kopplingen teori och praktik

Att koppla teori och praktik skapade mening och sammanhang. När andras dokumenterade erfarenheter kring lek mötte vår egen vardag uppstod rum för reflektion. En större kunskap om lekens betydelse för lärandet gav oss energi och motivation att utveckla nya metoder och förhållningssätt men bidrog också starkt till att ännu mer engagera oss i praktiska och konkreta arbeten med och för barnen.

3.7 Alla har ett ansvar

En viktig del var att få alla i fritidspersonalen oavsett utbildningsbakgrund med på tåget och att göra alla medvetna om sitt ansvar för slutresultatet. Bl.a. benämnde vi oss gemensamt som "fritidslärare" oavsett utbildning. I många texter och föredrag (vi använde ofta artiklar ur tidningen Fritidspedagogen) betonades med all rätt fritidspedagogen som yrkesgrupp, men verkligheten i vår kommun Nacka ser annorlunda ut, här är ca 30% fritidspedagoger. För att betona allas delaktighet och ansvar uppmanade vi oss själva att inte fokusera på titlar i

artiklarna utan istället lyfta innehållet. En utbildad fritidspersonal kan lätt känna sig exkluderad när texterna lyfter yrkesutbildningarna.

3.8 Det praktiska arbetet som del av metoden

I den andra delen av utvecklingsarbetet omvandlade vi våra teoretiska kunskaper och nya erfarenheter i mer praktisk arbeten. Vi startade olika praktiska grupparbeten utifrån verksamhetens behov. Vi utnyttjade den mer fria kunskapssyn som fritidshemmen omfattas av och utifrån barnens behov och personalens kunskap utvecklade vi olika lekkoncept bl.a. temalådor för rollek och en insamling av favoritlekar till stöd för vårt arbete med vuxenledda lekar. Några utvecklade ett konstprojekt kring kända konstnärer. Förskoleklasser arbetade fram en musikteaterföreställning som tog sin utgångspunkt i barnens spontana lust till lek, musik och skapande kring sång, dans och bild. En grupp tog tag i rastverksamheten som länge behövt ses över. Otrygga miljöer kartlades, logistik utvecklades, rastvärdarnas rutiner lades fast och vuxenledda lekar organiserades. Under denna period fortsatte vi att utveckla våra lekmiljöer på skolgården.

3.9 Fritidsintervjuer

För att upptäcka medvetenheten hos barnen om leken, lekmiljöerna och sin egen lekskicklighet kompletterade vi vår fritidsintervju (utvecklad i första delen av vårt utvecklingsarbete) med frågor kring leken. Svaren gav oss direkt återkoppling till vår utveckling.

3.10 Att berätta för andra

För att synliggöra vår yrkesroll och utvecklingsarbete gjorde vi redovisningar för skolans övriga personal. I samband med en redovisning blev det nödvändigt att summera ditt kunskande och man fick träna sig på att beskriva och svara på frågor.

3.11 Fritidshemspersonalens utvärdering

Personalens utvärderingar har kontinuerligt återkommit under utvecklingsarbetet. Allt från spontan feedback i anslutning till en sammankomst till både muntliga och skriftliga utvärderingar. Den kontinuerliga uppföljningen i projektet har hela tiden återförts till våra planeringsmöten och bidragit till att vi kunnat hålla hög kvalitet och att kunna ligga i fas med personalens krav och förväntningar.

4 Huvuddel

4.1 Målen för andra året av utvecklingsarbete (2010-2011)

- Utifrån ett forskningsbaserat perspektiv höja kunskapen om lekens betydelse för barns utveckling.
- Höja kvalitén i verksamheten med speciellt fokus på barns lek
- Den teoretiska kunskapen ska leda till praktiskt arbete som kommer barnen tillgodo
- Uppmärksamma lekmiljöns betydelse
- Öka kunskapen om vikten av ett mer aktivt deltagande bland personalen i och i kring barnens lekar, i syfte att bättre vägleda barnen till större lekskicklighet, stödja barns kamratskapande och öka barns sociala och emotionella kompetens.
- Fortsatt arbete för att stärka personalens yrkesroll och språk kring fritidshemmets verksamhet med fokus på leken.

4.2 Utgångspunkt: ”Fritids”, en unik arena för barns lek och lärande

Leken är en primär process för fritidshemmets uppdrag (Lgr11). Inom ramen för barns lek ligger mycket av den kunskap som människan behöver för att lära sig förstå sig själv och fungera tillsammans med andra (Huizinga, 2004; Gärdenfors, 2010; Liedman, 2011). Skolans uppdrag rör sig mellan det formella lärandet, den målstyrda undervisningen och det informella mer situationsbundna lärandet som fortgår inom lekens och fritidshemmets ramar.

Ett av resultaten av första årets utvecklingsarbete var att vi formulerade mål och metoder för vår verksamhet. Vårt första mål var: ”Barn ska leka, ha kul och trivas, fritids är en fantasisk tillgång i barns lärande” (övriga mål finns redovisade i bilaga). Detta mål beskriver essensen utifrån barnets och den vuxnes perspektiv. Leken står i centrum, barnet skall trivas och känna sig trygg, den skall känna att det är ”kul” på fritids. När detta uppnås vet vi med den kunskap vi fått om leken, att processen verkar utvecklande i barnens liv.

Leken har många ansikten och går som en röd tråd genom förskola, förskoleklass, fritidshem och skola. Lek kan ses ur flera perspektiv, centralt för fritidshemsbarnen är det sociala perspektivet, där leken och förmågan att leka är grogrunden för att framgångsrikt skapa relationer. Att få vara med och höra till är en av de viktigaste aspekterna för att barn på fritidshem skall uppleva trivsel och trygghet. Att bli sedd, bekräftad och accepterad av kamraterna är avgörande för identitet och självkänsla. På frågor i vår fritidsintervju på Igelboda om vad våra fritidsbarn tycker är viktigast på fritids så svarade de allra flesta ”att leka och vara med kompisar”. Att bli utesluten ur gruppen kan få förödande konsekvenser. Att vara älskad, att ha roligt, att känna tillit och närhet är livsviktiga faktorer för barn (Ihrskog, 2011).

Eftersom barn är olika och växer upp under olika villkor innebär det också att barn leker olika och kan olika mycket om lek. Fritidshemmet, precis som förskolan, får här en kompensatorisk roll för de barn som saknar en trygg och närvarande vuxenvärld där leken kan växa fram ur tillitsfull kommunikation med vuxna. En del barn kan inte alltid tolka och kommunicera leksignaler på rätt sätt. Här ligger en stor utmaning för oss i personalen att utveckla våra kunskaper och metoder för att stödja och utbilda (Ihrskog, 2011).

På fritidshemmet sker lärandet på ett annat sätt än i skolan. En målstyrd undervisning ersätts av samlärande mellan deltagarna och situationsbundet lärande som utgår från det som händer här och nu. I leken och i det levande samspelet med andra kommer varje barns personliga sidor fram. Ett bra fritidshem tar tillvara på barnens egen starka lust till lek och bygger sin verksamhet på den.

Tiden på fritidshemmet tillsammans med andra barn är unik. Det är i mötet med andra som vi lär om oss själva. Jag menar att ett fritidshem som kan erbjuda en trygg och utvecklande miljö för barns lek betyder mycket för barns välmående här och nu, men kommer också att ha en stor betydelse för många barns framtid.

Genom läsning, observation och reflektion såg vi att leken innehåller en mängd lärande faktorer som samförstånd, ömsesidighet och turtagande. Barnen utvecklar också kompetens kring lek och sätt att kommunicera kring leken, man utvecklar sin identitet genom kompis och kamratrelationer, prövar olika roller, lär känna tillit till andra, tränar på att förhandla och kompromissa, man reflekterar över sitt eget och andras beteende, man tränar sitt entreprenörskap genom att ingå i olika arbets- och lekprocesser, tränar sig i samarbete och problemlösning, utvecklar förmåga att förstå sig själv och andra och känna respekt och empati, man utvecklar sin inlevelse och föreställningsförmåga.

I en tid då många barn använder mer och mer av sin tid framför datorer, TV och olika spelkonsoler är det angeläget att hävda det som fritidshemmet kan erbjuda genom personliga möten. Ett bra och tryggt fritidshem är en lärande demokratisk arena och en naturlig plats för barns utveckling av lek, samvaro och meningsskapande verksamheter, en arena för barnens bildning till kompetenta och ansvarstagande individer och samhällsmedborgare (Lgr11).

4.3 Grundläggande forskning om leken, teoribildning och utvecklingspsykologi
Kulturhistorikern Johan Huizinga (2004) påstår i sin bok ”Homo ludens - den lekande människan” att lusten att leka är central i människans natur, den är ett kännetecken för vårt väsen. Han ser lek som källan till språk, samhällsliv, kultur och religion. Han beskriver lek som frivillig och som förrättas inom vissa gränser i tid och rum och som följer gemensamma

regler. Leken är sitt eget ändamål och den ger upphov till en känsla av spänning och glädje samt en upplevelse av något annat än det vanliga livet.

Forskaren och skoldebattören Sven-Erik Liedman (2011) och kognitionsforskaren Peter Gärdenfors (2010) betonar lekens betydelse för skola och undervisning.

4.3.1 Hur utvecklas leken

Sven-Erik Liedman (2011) belyser i boken ”Hets” lekens betydelse för entreprenören, forskaren och konstnären i ett framgångsrikt yrkesliv. Han lyfter förmågor som kommer ur lekens inneboende kraft. Leken finns med oss överallt i hela livet. Gärdenfors (2010) använder begreppet ”intresselek” där han definierar vuxnas lek utifrån att samlas kring olika specialintressen.

Ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv börjar leken redan vid födseln. Det nyfödda barnet leker med rörelser och ljud, förmågan att imitera är medfödd då hon med sina sinnen registrerar, reflekterar och återskapar det hon upplever. Detta inleder de första imitationslekarna, en form av lärande som följer människan livet igenom.

Inom neuropsykiatrisk forskning menar Joachim Bauer (2007) i sin bok ”Varför jag känner som du känner” att i leken kan människan möta och träna det oändliga antalet handlings- och interaktionssekvenser som hon möter. Genom speglingar och prövande av olika handlingar erövrar barnet förmågan att förutse och förstå målet för och avsikten med de handlingar som den ser.

Snart börjar barnet leka bredvid andra barn och låtsasleken utvecklas, man prövar tillsammans med andra hur en sak kan bli substitut för ett annat. Låtsasleken utvecklas och barnen börjar pröva med fantasins hjälp olika roller. Förmågan att förstå hur andra känner och tänker, och att förstå vilka avsikter den andre har utvecklas (Jensen, 2011). Med olika signaler eller frågor visar barnen sin vilja att leka (leksignaler) med andra. I leken kommuniceras hela tiden överenskommelser, vi måste vara överens om vad vi leker och att vi leker (samförstånd). Leken kräver också att vi leker på lika villkor trots olikheter och att vi är överens om var gränserna går (ömsesidighet), ibland är det du som bestämmer och ibland är det jag (turtagande). Förmågan till låtsaslek är ett mått på barns mognad (Liedman, 2011). Fantasi- och rollekar följer barnen upp i fritidshemmets åldersspann.

4.3.2 Rolleken får stor betydelse för den sociala utvecklingen

I rolleken utvecklas förmågan att förstå andras känslor och avsikter. Barnen ges möjlighet att upptäcka och prova nya identiteter. Det utvecklar föreställningsförmågan som är avgörande för att förstå instruktioner och berättelser och förstå sammanhang i lek och undervisning (Knutsdotter Olofsson, 2003)

I rolleken kan man öva, pröva, uttrycka och lära sig bemästra sina känslor och ha kontroll över aggressivitet, hot och skräck. Även om barn leker krig och superhjältar och hotar varandra så sker det på lekens plan. I verkligheten är de vänner och samspelta. Blir de av någon anledning arga på varandra på riktigt, tar leken slut. I leken måste de leva sig in i de andras situation och förstå vad den andre behöver (Knuttdotter, Olofsson 2003).

I förskoleklassåldrarna tilltar intresset för regellekarna. Här ingår barnet i system av regler och traditioner som skapar utrymme för gemenskap, samarbete och glädje. Här får barnet träna turtagning och sin förmåga att tolka, förhandla, ge och ta för att leken skall behålla fart, bli rolig, trygg och fortsätta länge.

I fritidshemsåldrarna tar intresselekarna fart och följer sedan människan livet genom (Gärdenfors, 2010). Man samlas kring sina intressen och delar upplevelser. Tillsammans söker man mer kunskap och utvecklar sina färdigheter. Inspiration hämtar barnen ofta från kommersiella trender, leksaker, upplevelser i verkligheten eller från TV, film och data/TVspel. Olika sporter, ridning, musik, dans, m.m., skapar en intressegemenskap. Intresseleken bygger ofta på koncentration och engagemang över längre tid. Kunskaper och färdigheter stärker självförtroendet och man ser upp till den som kan mer inom området.

4.3.3 Lek utvecklar inlevelseförmågan

Inlevelseförmågan är betydelsefull för vår förståelse av andra människors avsikter och handlande. Lek, undervisning och samarbete, all typ av kommunikation mellan människor bygger på denna inlevelseförmåga. Utvecklingen av inlevelseförmågan pågår kontinuerligt i våra lekprocesser. Gärdenfors (2010) skriver i sin bok "Lusten att förstå" om det grundläggande i inlevelseförmågan för att förstå och fungera i undervisning så väl som i lek. Gärdenfors delar in inlevelseförmågan i fem områden. Att leva sig in i andra människors känslor, grunden till empati och medkänsla. Att leva sig in i andras uppmärksamhet och förstå vad andra fokuserar på. Att leva sig in i vad andra önskar för att förstå att inte alla vill samma saker. Att kunna leva sig in i andras avsikter för att förstå vilket mål en annan individ har med sitt beteende dvs. att kunna tolka avsikten med det som kommuniceras. Och till sist att kunna leva sig in i en annan människas kunskap för att kunna sätta sig in vad den vet och tror. Alla dessa insikter tränas i lek, och social samvaro. Enligt min mening motiverar detta starkt att vi på fritidshemmet fördjupar vår kunskap om lek som främjar denna utveckling.

4.3.4 Lek utvecklar tankens förmåga

En väl uppövad föreställningsförmåga och klara inre bilder är nödvändiga för att man skall kunna orka lyssna på vad läraren och andra säger i skolan och för att bokstäver och ord skall bli till upplevelser när man läser, menar Birgitta Knuttdotter Olofsson (2003). Koden är att kunna omvandla det abstrakta till det konkreta och det konkreta till det abstrakta.

I lek övar man upp sin kreativitet och påhittighet. Barn minns och uttrycker sina upplevelser, vrider och vänder på dem tills allt är tydligt och klart. Leken kräver planering och överblick skriver Knutsdotter Olofsson (2003).

Gärdenfors (2010), refererar till en pedagog Sue Dockett som betonar inlevelseförmågans betydelse för leken. ”För att kunna utveckla ett lektema, behöver barnen förstå vad som händer i leken, vilka roller som spelas och hur relevanta de är, samtidigt som de är medvetna om vad de övriga deltagarna i leken rimligen kan acceptera. Med andra ord, de behöver vara medvetna om vad de andra tänker och vad de troligen gör härnäst.” (Dockett i Gärdenfors, 2010)

Följer vi dessa forskares resonemang kring lekens bidrag till utveckling av inlevelse- och föreställningsförmåga dvs. tankens förmåga, kan vi tydligt se vad leken kan bidra med när det gäller för barnen att nå skolans kognitiva mål men också förmågan att utveckla empati och medkänsla.

En slutsats jag drar av det är att fritidshemmet har ett särskilt viktigt uppdrag att ta tillvara och stödja utvecklingen av barns lek och lekskicklighet.

4.3.5 Genom leken bygger barnen sina relationer

I barns identitetsskapande spelar fritidshemmet en stor roll. Barnet ingår i ett socialt sammanhang och identiteten skapas i kommunikation med andra. Det är genom respons från våra medmänniskor som vi kan få syn på oss själva och skapa mening i tillvaron (Ihrskog, 2011). Det är att bli sedd och därmed bli bekräftad av ”betydelsefulla andra” (Mead i Ihrskog, 2011) som man under uppväxten kan skapa sig en positiv självbild som stödjer ens identitetsskapande.

I leken interagerar barnen och får tillgång till lekkamrater. De lär sig också hur de skall vara för att få behålla sina kompisar. Här krävs ibland närvarande vuxna som kan hjälpa barn som saknar strategier samt att sätta normer i barngruppen för att stödja barns kompisskapande.

En gemenskapande lek bidrar till ”känslan av positivt sammanhang i klassrummet” och ”positiv kamratpåverkan” som enligt utbildningsforskare John Hattie (2007) är två av flera viktiga faktorer för elevers prestationsförmåga i klassrummet.

4.3.6 Barnens språk utvecklas i leken

I de flesta lekar sätter barn ord på sina tankar och handlingar och bearbetar samtidigt nya upplevelser som man klär i nya ord. När ett barn leker i rollekar måste de tala om vad de gör eller vad saker skall föreställa för leken bygger på att man hela tiden ger ord åt sina transformationer och fantasier. Annars kan de andra barnen inte förstå vad det är som är på gång.

Denna språkträning tillsammans med en utvecklad föreställningsförmåga förbättrar läs-, skriv- och berättarkompetens (Gärdenfors, 2010; Knutsdotter Olofsson, 2003).

Ett aktuellt exempel på utveckling av denna språkträning är genom de tematiska leklådor som stimulerar och sätter igång barns rollekar.

I rollek med andra barn, i synnerlighet om en vuxen är närvarande, talar barn mer varierat än annars och med ett större ordförråd. Talet om leken varvas med talet i leken. Detta har det goda med sig att de informerar de övriga vad man håller på med.

På Igelboda fritidshem har vi goda erfarenheter av fritidshemmets roll för nyanlända och språksvaga barn. Leka i grupp blir ett naturligt sätt att öva och förstå språk (Skolporten, 2010).

4.3.7 Lekskickliga barn

Lekskickliga barn är barn som förstår samförstånd, ömsesidighet och turtagande. Det är också de barnen som har förmåga att koncentrera sig i klassrummet (Knutsdotter Olofsson, 2003). Lekskickliga barn förstår transformationerna och meningen med det man gör som vid hot-, jaga- och bråklek och att man förstår förvandlingen av personer, tid, rum och handlingar. De kan göra stora eftergifter och kompromisser för att leken skall fortsätta. Äldre barn kan börja med handikapp för målet är inte att vinna, målet är att leken skall vara länge.

I leken tar lekskickliga barn självmant på sig restriktioner och följer lekens regler. När barn tar andras roller lär de sig inlevelse och att se på livet utifrån en annans perspektiv, både emotionellt och intellektuellt. Med medkänsla och hjälpsamhet blir de populära bland kamraterna, särskilt om de även är påhittiga. Lekskickliga barn är kul och trygga att vara med.

Att kunna leka många lekar och på flera olika sätt är en stor tillgång i kontakten med andra barn. Att veta hur man leker och hur man tar kontakt har stor betydelse för att hitta nya och behålla vänner. Om barn på fritidshem får pröva många olika lekar och olika sätt att leka på ökar barnets säkerhet och förmåga att bidra till leken och får på så sätt också en större valfrihet i valet av kamrater. Att kunna leka och att vara en bra kamrat är förmågor som barnen får öva varje dag på våra fritidshem.

4.3.8 Leksignaler, att visa vad jag vill och förstå vad andra menar.

Lekskickliga barn kan koderna för att gå in och ut ur lek. Maud Ihrskog (2011) har kartlagt barns vanligaste sätt att börja lek: att sätta sig bredvid, att fråga om jag får vara med eller att ta saker från andra. Även inne i själva leken finns hela tiden leksignaler, koder och överenskommelser där deltagarna kommunicerar, förhandlar, styr och kontrollerar förloppen med olika språk: kropp, ord, blick, röst, rörelser, ljud, mm. Sättet att gå in i en lek spelar roll för hur framgångsrik du är.

Att lära sig hur man går in i leken (leksignaler) är avgörande för förmågan att kunna delta. Fanny Jonsdottir, (2007) forskare om barns kamratrelationer, menar att man måste göra entré på lekens villkor genom att visa på vad man kan och vad man kan bidra med. En del barn saknar tekniker att göra entré, man använder många gånger sin kraft för att försöka komma in men missar att förmedla vad man kan bidra med.

4.4 På lekspaning, leken sedd med nya ögon

Lekspaningen började som en läxuppgift att utifrån de tre grundläggande sociala reglerna samförstånd, ömsesidighet och turtagande göra en spaning. Vi skulle frigöra oss från distraherande uppgifter och fokusera på att observera och reflektera. Vi skrev ned våra spaningar och redovisade för varandra. Detta blev starten till ett ökat intresse för leken. Övningen var konkret och påtaglig och i en splittrad vardag gav detta en möjlighet att verkligen hinna se vad som hände i leken.

Med egna reflektioner och inspiration från litteraturläsningen utvecklade vi sedan frågeställningarna som kom att omfatta fler perspektiv på barnens lek. Vad och med vem leker barnen? Hur ser barnens leksignaler ut? Hur ser rörelserna i ”rummet” ut, var är barnen, var är de inte? Vilka platser upplever barnen som trygga/otrygga? Hur pratar barnen när de leker? Vilka kan/kan inte leksignaler och lekregler? Leker alla barn? Är alla barn nöjda med sin roll i leken? Vem är det som bestämmer och varför?... osv.

4.4.1 Leken en komplex process

Lekspaningarna öppnade ögonen för lekens komplexitet och utmaningar. Här är några av våra reflektioner.

- Tiden för återhämtning och bearbetning ligger i lekens värld. - De barn som inte leker... när bearbetar och återhämtar de sig? - Barnens värd är lite för madrasserad. Barnen omvandlar ofta rummet till det som de själva vill, de flyttar runt.

Vi blev också nyfikna på vår egen roll i och kring leken. Vi ville ta reda på hur vi vuxna använde vår tid när vi var med barnen? Hur närvarande var vi i barnens lek? Vilka roller tog personalen?

En del av oss var sällan nere i barnens lekvärd medan andra verkligen tog sig tid. Vi konstaterade att det är av stort värde att kunna upptäcka vad som händer i en barngrupp vilket man kan göra när man går in i leken.

- Vilken direkt feedback man får när man leker med barnen och man har orden från boken i baktanken. - Det finns en svår gräns om hur mycket man skall lägga sig i, man kanske går in och förstör, man får gå på magkänsla.

Inom ramen för barns lek såg vi också negativa och destruktiva tendenser.

- Det moderna barnet har svårt med turtagande att vänta på sin tur. - Gå in och kolla om alla leker med samma regler/förutsättningar, är det här en lek som alla tycker är kul? - Vi ser skillnaderna i pojkars och flickors sätt att positionera sig, drottningssyndromet finns där .

Det är lätt att ta leken för given, ofta lämnar vi barnen på egen hand att klara sig själv med att orientera sig och hitta rätt. Tittar vi lite närmre på leken på skolgården framtonar en komplicerad och skör väv av individer och relationer komplicerat sammansatta och beroende av varandra.

Hur förmågan att leka utvecklas beror både på arv och miljö och vilka föräldrar man har.

I mötet på skolgården och på fritidshemmet har barnen väldigt olika förutsättningar. En av mina kollegor kom till följande slutsats: *- Leken speglar boendet. Bor man i hyreshus leker man ofta fler barn tillsammans ute, bor man i villa leker barn oftare i mindre grupper kanske två och två.*

4.4.2 Makt, inkludering och exkludering

Finns det möjligen en inneboende utstötningmekanism inom leken? Barns lek innehåller ibland behov att manifesteras makt och markera innanför- och utanförskap (Gärdenfors, 2010; Ihrskog, 2011).

En viktig kvalitet för att våga ge sig hän i leken är att man känner sig trygg. Lekens harmoni störs av maktkamp, övergrepp och översitteri. Leken måste vara jämlik, på lika villkor, oberoende av ålder och styrka, den bör vara utan krav på prestation och utan stress (Knutsdotter Olofsson, 2003).

Jag menar att vi som arbetar med barn har ett stort ansvar, det är med vår kunskap om lek och barns relationer som vi kan skapa tryggare och utvecklande miljöer i skola och fritidshem. Vem äger leken? I lekspaningar och intervjuer fann vi många barn som ansåg att den som är initiativtagare också har rätten att bestämma över hur leken skall lekas och vilka som får vara med.

Ett annat exempel på barns manifestation av makt är när man skapar sig ett hov s.k. ”drottningssyndromet” och vill bestämma vad man ska leka och vilka som får vara med. Fenomenet på Igelboda visade sig vara ett större och vanligare problem än vi insett.

Vi fick hjälp av fritidspedagogen och psykologen Lasse Andersson att se sambanden och beroendebanden i barnens relationer och som gav oss tips på hur vi kunde rikta lek och fokus för att stärka de svagare barnen i försök att bryta drottningens dominans.

4.4.3 Hur fri är den fria leken?

Vi behövde fundera över den fria lekens form och innehåll. Den fria leken är komplicerad och formas av deltagarna och deras inbördes förhållande. Lekskicklighet, maktstrukturer och kön spelar också roll. Man kan fråga sig hur fri är leken och möjligheterna att välja för ett barn som kanske inte har så hög status, när valet står mellan att underordna sig i en lek där andra bestämmer eller att vara ensam? Hur fri är leken när barnen måste klara sig själva utan vuxna i närheten som kan stötta upp när kompisar sviker eller när man helt enkelt inte får vara med? Den fria leken begränsas också av den egna fantasins begränsningar och den erfarenhet man bär på. Ju mer olika sätt att leka på och ju fler lekar ett barn har på sin repertoar ju friare blir valet både vad man leker och med vem man leker.

Hur barnen väljer påverkas av vilka kompisar man har runt omkring sig. Det är i samspelet med andra som den fria leken hittar sina möjligheter och sina begränsningar.

Birgitta Knutsdotter Olofsson säger: ”Fri lek betyder inte lek fri ifrån vuxna. Barn i stora grupper behöver långt upp i åldrarna vuxna som stöd när de leker.” (2003, s. 80)

Ur ett genusperspektiv belyser genusforskaren Ingmar Gens (2011), hur pojkar och flickor begränsar sina val och sitter fast i könsstereotyper. De betar sig i skolgårdslekar så att deras val ger hög status menar Gens. När pojkar och flickor själva får välja återupprepas invanda könsrollsmönster och barnen fastnar i den kultur som råder. Hur fri är då den fria leken? Trygga barn förhåller sig mycket mer fria i valet av sin lek. Samma åsikt redovisas av Kajsa Svaleryd (2002) i boken ”Genuspedagogik”. Hon menar att frågan om barns val av lek och förmågan att gå över köns- och kulturgränser ligger i hur trygga barnen är i sig själva. Trygga barn vågar vara nyfikna och låter sig inte hindras eller styras av andras attityder. Han/hon följer mycket lättare sin egen vilja.

Här kan vi se hur viktigt det är att vi som arbetar på fritidshemmet har en medvetenhet om genusperspektivet och är närvarande i och kring barns lek.

4.4.4 Organiserad lek, en underskattad resurs

Som en konsekvens av lekspaningar och reflektioner bestämde vi oss för att satsa mer på organiserad lek. De gemensamma lekarna har en stark förankring i flera delar av lekens processer. Enligt min mening borde alla som arbetar på fritidshem vara bra på att leda gemensamma lekar eftersom att leda lek är en ryggrad i gemensamhets- och trygghetsskapande aktiviteter. Gruppleken erbjuder en koncentration av möjligheter och lärande där vi vuxna kan kommunicera värden och positiva förhållningssätt. Alla kan vara med, när vuxna leder leken. I gruppleken får barn repertoar, de lär sig se och förstå strukturer som de sedan kan använda i sina egna lekar. Regellekarna inbjuder till samvaro med andra än de man känner bäst.

För att träna barnens förmåga att samarbeta är lekarna ett bra verktyg. Själv prövade jag under längre tid att presentera olika lekar som utmanade barnens förmåga att samarbeta. Energin i lekarna var alltid stor och barnen visade stort intresse just för utmaningen att samarbeta. I våra fritidsintervjuer med barnen fick samarbetslekar alltid högsta betyg och på frågan vad de lärt sig på fritids blev svaret hos de allra flesta ”att samarbeta”.

I regellekarna tränar man en mängd förmågor och nästan alltid de sociala lekreglerna. Turtagandet är ofta en central förmåga som måste tränas och fungera för att det skall bli roligt. I de gemensamma lekarna kan man hitta nya kompisar och i vuxnas trygghet kan leken bli mer spontan. Om vuxna tar ansvar för ledning och regeltolkning finns det en större frihet för barn att gå in och ut i leken. Lekens överlevande blir inte beroende av relationer till den som leder. De blyga och osäkra barnen får större frihet och det minskar den stress och otrygghet som kan ligga i att själv klara att ta initiativ till lek. Dessutom har jag märkt att det är lättare att leka över ålders- och könsgränser om det är en vuxen som leder.

I vårt utvecklingsarbete på Igelboda hämtade vi mycket inspiration från Tenhultsskolan utanför Jönköping (Bengts, 2008). Där har man sedan flera år arbetat med gemensamma lekar i skolans rastverksamhet och sett till att det på de flesta raster finns vuxenledda lekalternativ. Det har gett resultat på trivsel, utveckling och förmåga att klara skolarbetet.

På Igelboda fritids fick gemensamma lekar större plats i verksamheten under våren, Vi prövade nya och gamla och delade med oss av det vi tyckte var bra. De bästa lekarna hamnade sedan i våra nya lekpärmar. Lekpärmarna har sedan kommit till stor nytta under höstens förbättringar av rastverksamheten där fritidshemmet bjuder på organiserade lekalternativ varje dag.

Även Skolverket uppmärksammade i sin utredning Vad fungerar? (2011b) kring manualbase-
rade antimobbningprogram de vuxenledda lekaktiviteternas betydelse för barns upplevelse av trygghet och en minskad förekomst av mobbning.

4.4.5 Är tävling lek eller allvar?

Fotboll och bandy är två av de vanligaste rörelselekarna på våra raster och på fritids, ofta är det samma barn som återkommer hela tiden. Spellekarna är fulla av övningstillfällen av de sociala lekreglerna och ger utmärkta tillfällen att träna samarbete och gemenskap. Men i vår lekspaning såg vi att lekarna också är en komplicerad arena där lek och tävlingskultur möts och där gränsdragningar och tolkningar av regler ofta ger upphov till diskussioner och meningsskiljaktigheter. Ibland utnyttjas leken för att dra egna fördelar av tolkningar av regler, man skaffar sig fördelar och övertag. Vi skall inte underskatta vikten av vuxnas närvaro i

barns spellegar. I stället ska vi utnyttja tillfället till ytterligare en möjlighet till lärande för barnen hur man bäst behåller leken i spelet.

4.4.6 Frågeställningar som utvecklar leken

Under utvecklingsarbetets gång blev det många tillfällen att diskutera leken. Att få upp ögonen för lek ledde hela tiden vidare, ju mer vi lärde oss ju mer upptäckte vi nya frågor. Här exempel på frågeställningar:

- *Om vi ser till hela livet när slutar vi leka? (Denna mer filosofiska fråga ställde vi också till barnen.)*
- *Varför är barns lek så viktig så att det till och med finns med i FN:s barnkonvention?*
- *Påverkar leken hur vi blir som vuxna?*
- *Hur kan en rik lek miljö stimulera barnen i skolans uppdrag?*
- *Ibland är barn destruktiva och leker lekar som på olika sätt kan vara negativa för dem t.ex. i maktlekar. Hur ser du på din roll som vuxen kring sådana processer?*
- *Skall vi alltid ingripa när vi ser negativa beteenden i barnens lekar?*
- *Hur ställer du dig till barnens behov av att få leka krigslekar?*
- *Är det skillnad på pojkars och flickors behov av lek?*
- *”Är man med i leken får man leken tåla”, hur ställer du dig till det?*
- *”Lika barn leka bäst”, stämmer det?*

4.4.7 Ska alla alltid få vara med?

Vi upptäckte att ibland krockar vuxnas välvilja och mål att ”alla skall få vara med” med barnens egna idéer om att välja sina lekkamrater. I våra lekspaningar uppmärksammade vi att lekskickliga barn drogs till varandra.

Vi reflekterade över om vi alltid skall tvinga barn att släppa in andra i leken eller om det fanns andra lösningar? Ett sätt att stimulera barn som inte får vara med eller barn som har svårt att fokusera och som gärna ”drar runt”, är att hitta alternativa lekar med andra barn eller att vi vuxna leker med barnet och på så sätt får igång en aktivitet som lockar fler.

Lekspaningar har gett oss erfarenheten att det är viktigt att vi vuxna har en övergripande koll på hur vi tror att det kommer att påverka leken om vi sammanför vissa barn, kommer de här barnen att fungera ihop? Det är också viktigt att barn som har kommit igång med en bra lek får leka ifred. Lekskickliga barn måste få leka färdigt ibland utan att alltid behöva ”ställa upp” när någon inte har något att göra.

För att lekskickliga barn ska vara positiva till att andra kommer in i pågående lek måste de känna att vi vuxna ibland hjälper dem att få leka själva, detta blir ett viktigt samspel.

4.4.8 Hur skall vi ta tillvara och utveckla bråk- och krigslek

Birgitta Knutsdotter Olofsson (2003) menar att bråkleken är omistlig för barn. I ett tryggt och tillitsfullt sammanhang med kompisar kan barnen bearbeta intryck, känslor, makt, hot och aggressioner. Det är viktigt med leksignalerna och att hålla överenskommelser. När bråkleken är trygg och tillitsfull lär barnen sig behärska sin aggressivitet. Kamp ger både spänning och glädje.

Knutsdotter Olofsson (2003) hävdar att det är bra för både mobbande och mobbare med en utvecklande bråklek. Barn med bristande självtillit måste ofta vinna. När man leker får man turas om att vara den starkaste. På Igelboda prövade vi många gånger med framgång att med tydliga regler låta barnen få brottas. Vänlig kroppskontakt är ett bevis på vänskap och är aggressionshämmande menar Knutsdotter Olofsson (2003).

När barn får ta i, lära känna sin styrka/svaghet och uppleva smärta lär man bättre känna konsekvenserna av sitt handlande. Blir det bråk på riktigt förstår man bättre vad som kan hända. Birgitta Knutsdotter Olofsson hävdar att vi alltför ofta möter barn som försöker lösa konflikter med övervåld mot den andre, säkert en konsekvens av avsaknaden av det lärande som sker inom bråkleken.

På vår skola har det funnits en underförstådd inställning att stävja allt bråk, även det som varit på lek. Därför gav avsnittet kring bråklek och krigslek i boken "I lekens Värld" oss energigivande tankegångar och diskussioner, här är några röster:

- *Det finns inga rätt eller fel, man måste utgå från sig själv när det gäller krigslekar.*
- *Uppenbarligen behövs krigsleken men å andra sidan är det fel med våld och vapen, man måste känna av själv, man måste vara närvarande.*
- *Jag är pacifist och det är ett problem. Men barnen får leka med pinnar i skogen, jag har svårt för det.*
- *En del barn har sin bakgrund i krig det rör upp känslor hos dem, att leka krig har funnits i alla tider.*
- *Man får inte ta med sig vapenkopior men pinnar kan få transformeras till vapen.*
- *När man sätter sig och lekspanar upptäcker man att de leker något som dom spelar. Man måste som vuxen lyssna in och se vad de gör.*
- *Man måste i varje situation avvakta och ta ställning.*
- *Att vara fysiskt närvarande är viktigt och bara lyssna.*

- *Bråkleken har tagit fart, barnens behov är taktilt.*
- *Jag vill göra bråkleken rumsren, ett korståg för att låta barnen få sina behov tillfredställda.*

Bråkleken har alltid haft en betydelsefull plats i speciellt pojkars identitetskapande och växande. Fler av oss män i gruppen upplevde att bråkleken inte fått den positiva uppmärksamhet som den borde ha vilket säkert bottnar i okunskap men också att arbetsplatsen dominerats av kvinnor som är mer ovana vid bråklek. Jag menar att bråklek ofta ses som en källa till problem (inte som ett behov) och ibland som en avart av det negativa manssamhället, en förlängning till det våld som exploateras via media och företrädelsevis utövas av män. Man verkar tro att får vi barnen att sluta med bråkleken så försvinner våldet i samhället. Kan det vara så att om man inte har, under lekens trygga regler, fått pröva sin och motståndarens gränser, fått uppleva sin styrka, känna smärta, överläge, underläge, glädje, sorg, seger och förlust, kanske är det just det som underbygger negativa känslor, aggression och omnipotens. I det här perspektivet behöver vi lyfta frågan om bråklekens varande till ett lekområde som ska prioriteras och utvecklas. Knutsdotter Olofsson (2003) lyfter, som tidigare nämnts en rad aspekter som stöder den tesen. För barnet kan det lätt uppstå en konflikt. Om behovet av att få bråkleka inte blir positivt bemött går barnen istället bakom ryggen och hittar en plats där vuxna inte ser.

Krigslekarna bär liknande problematik som bråkleken. Vi värnar de humanistiska idealen och fördömer krig och våld. Samtidigt är den värld som barnen växer upp i full av verkligt och fiktivt våld, av onda och goda av hjältar och terrorister. Detta genomsyrar ofta barns och speciellt pojkars upplevelser och färger innehållet i deras lekar.

Leken är det främsta forumet för barn att bearbeta sina upplevelser och därför viktigt och helt naturligt att pojkars lek många gånger upptas av deras upplevelser av krig.

I krigsleken är det viktigt att som vuxen vara närvarande och finnas till hands. Oftast är krigsleken oförarglig, en parallell på låtsas, men den kan också lätt slå över och bli på allvar. Om barn blir arga på riktigt och lever ut sin ilska upphör leken och barnen blir ledsna.

4.4.9 Hur organiserar vi leken?

I flera av de texter vi läste återkom forskarna till frågan hur vi organiserar barns tid för att få mer tid till ostörd och oavbruten lek. Vi borde planera eftermiddagarna så att det blir så långa sammanhängande lekpass som möjligt. T.ex. kan man organisera mellanmålet så att det kommer till barnen eller att barnen kan komma och äta när det passar dem.

4.4.10 Rastverksamheten

Under utvecklingsarbetets andra del 2010-2011 blev rastverksamheten ett av våra utvecklingsområden på Igelboda skola. Rasten på förmiddagen och vid lunch hade länge varit en

källa till irritation i personalgruppen kring bristande bemanning och engagemang i barnens aktiviteter. Som en utveckling av vår genomförda upprustning av skolgårdsmiljöerna började vi i fritidspersonalen snegla mot Tenhultskolan (Bengts, 2008) och den utveckling som pågått där sedan 2006. Samtidigt publicerade Skolverket sin genomlysning av förebyggande mobbningsprogram ”Vad fungerar?” (Skolverket 2011b). I den tog vi fasta på två faktorer, trygghet för barnen och organiserad lek.

Skolans trygghetsgrupp tog initiativ till en enkätundersökning bland barnen kring vilka platser som upplevdes som otrygga. Resultatet hjälpte oss att bl.a. upptäcka toaletterna som en plats många barn kände sig otrygga med.

Vi i fritidspersonalen tog på oss att organisera ett övergripande förslag kring logistik dvs. rastvärdsschema samt aktiviteter för barnen. Förslaget innehöll tydliga uppdrag för var personalen skulle ”patrullera”, var barnen fick vistas och minst ett lekalternativ lett av fritidspersonal på förmiddagsrasten. Verksamheten startades höstterminen 2011.

4.4.11 Jämförelser mellan lek och undervisning

Det finns en rad likheter i processerna kring lek och undervisning menar Birgitta Knutsdotter Olofsson (2003). I båda processerna är det nödvändigt att alla behärskar de sociala lekreglerna kring samförstånd, ömsesidighet och turtagning. Behovet av att skapa trygghet, att alla får synas och får bekräftelse. Att processerna utmärks av givande och tagande och befrias från maktkamp inom gruppen. Att processerna inte fylls av förutsägbarhet där resultatet är givet utan att barn kan agera utifrån sitt personliga engagemang och inte ett förväntat färdigt resultat eller svar.

Läroplanen lyfter skapande och lek som väsentliga delar för att barn skall barn skall befästa nya kunskaper ”Skapande arbete och lek är väsentliga delar i det aktiva lärandet. Särskilt under de tidiga skolåren har leken stor betydelse för att eleverna ska tillägna sig kunskaper.” (Lgr11 s. 9)

5. Resultat och diskussion

”Leken är grogrunden för allt lärande”. Det blev titeln och utgångspunkten för den interna rapport som vi sammanställde efter avslut våren 2011. Så här inledde vi (texten används på vår hemsida):

Leken genomsyrar barns liv och är deras naturliga sätt att utforska världen. Barns socialisation och utveckling sker i grupp. Barns självkänsla och identitet utvecklas i samspel med andra och är en förutsättning för att skapa relationer till andra människor. En ökad kunskap om leken hos oss i personalen kan bidra till större lekskicklighet hos våra barn. Med lekskickliga barn menar vi barn som förstår turtagning, ömsesidighet, samförstånd och utvecklar en social förmåga, att kunna läsa av andra, lyssna och våga ta initiativ till lek (Igelboda, 2011).

5.1 Resultat för barnen

Barnen blev de stora vinnarna. På tre år har barnen fått en mycket förbättrad utemiljö, kunigare och mer engagerad personal, fler platser för stimulerande fri lek och fler initiativ från personalen kring organiserad lek och dessutom en ny och tryggare rastverksamhet och fler gemensamma lekalternativ ledda av personal.

De fick personal som på ett nytt sätt fokuserade på deras lek. Barnen blev mer sedda och deras lekskicklighet kom i fokus. Fler barn blev involverade och stimulerade i nya lekar och nya konstellationer av barn. Barnen fick också fler utmanande och mer stimulerande lekmiljöer.

Barn och personal producerade en egen musikteaterföreställning ”6-årskören”. Vi utvecklade leklådor och lekpärmar med favoritlekar lättillgängliga för alla. Barnen fick delta i konstprojekt. Utemiljön tillfördes ständigt nytt material som skrot, virke, däck och lastpallar. Barnen snickrade trähästar och byggde cykelbanor. Vi målade nya lekhagar och spel på asfalten där bl.a. mellanstadieklasserna engagerade sig och dekorerade ”kingrutor”.

5.2 Resultat för personalen

Resultaten av vårt utvecklingsprojekt syns tydligt i de utvärderingar som genomfördes i direkt anslutning till projekt och i kompletterande frågor ett halvår senare. Utmärkande var de positiva resultaten som vi kunde se utifrån uppställda mål. De flesta betonade den ökade kunskap man fått kring lekens betydelse för lärandet och lekens viktiga roll för hela barnets utveckling. Engagemanget kring barnens lek och medvetenheten om vikten av personalens närvaro och fokus på barnens lekutveckling ökade.

Fritidspersonalen upplevde en större arbetsglädje och att självförtroendet och statusen ökat, man hade fått en större trygghet i sin yrkesroll och en ökad säkerhet gentemot, föräldrar, barn och övrig personal.

Speciellt lyftes forskningsperspektivet, lekspaningarna och erfarenhetsutbyttets betydelse. Fritidslärarna såg nu leken med nya ögon och ville ge den en mer framträdande roll. Vi blev mer medvetna om lekmiljöns betydelse och mer lyhörda för lekens behov av kontinuitet och ostördhet.

Våra erfarenheter från lekspaningen blev mycket positiva och intressanta, det hjälpte oss att bättre få syn på leken och dess komplicerade sammanhang. Vi fick syn på oss själva och vi fick idéer om hur vi kunde utveckla oss och våra roller/funktioner.

Lekspaningen som från början var en metod att starta vår fördjupning att få syn på leken medförde för flera av oss ett nytt förhållningssätt. Jag vill påstå att det på ett avgörande sätt kom att påverka oss, det höjde kvalitén i verksamheten och satte definitivt ett mycket starkare fokus på barnen och deras lek. Intresset för att utveckla leken hade kommit för att stanna.

Faktorer som medarbetarna lyfte fram efter våra spaningar var, mer närvaro i och kring barnens lek och samtidigt visa lyhördhet för barnens behov av att klara sig själva. Man betonade vikten av mer tid för barns egna lekinitiativ och samtidigt poängterades vikten att ordna vuxenledda lekar. Vi behöver överraska: -Vi vuxna kan inte alltid vara så förutsägbara, sa en kollega. Vi behöver prova lekar vi ofta säger nej till t.ex. brottning, snöbollskastning, trädklättring, mm. Om vi ser lekens kvalitét blir vi bättre på att tillvara ta barnens intressen. Flera pekade på behov av mer ostörd tid för barns lek, alltför ofta kommer organisationens och vuxnas intressen först. Vi behöver skapa inspirerande lekmiljöer och ha material synligt för barnen. Vi behöver vara lyhörda och mer låta barn utmanas att lösa konflikter själva innan vi vuxna kommer och löser det åt dem. En medarbetare sa: - *Man kan inte påskynda ett barn att bli bättre på att leka, det är en process över tid. Samtidigt kan vi vuxna genom att få syn på och sedan stödja barnen att hitta nya roller eller förhållningssätt förbättra förutsättningarna för leken.*

Medvetenheten om lekens spelregler och kompisarnas betydelse ökade. Personal började arbeta mer tillsammans med barnen och mellan fritidshemmen. Några ville utveckla bråkleken och vi blev mer medvetna om betydelsen av att inte lika snabbt bryta vilda lekar. Förmågan att analysera varför barn inte leker och viljan att hitta möjliga åtgärder ökade.

För att kvalitetssäkra vårt utvecklingsarbete kompletterade vi "fritidsintervjun" med frågor om lek och kamrater. Barnen fick svara på frågor om: gemenskap, om vem de leker bäst med, om de är bra på att leka och var och när de leker bäst, om de ser eller vet att någon är utanför, vad de lär sig på fritids och frågor om turtagning och konfliktlösning.

Under utvecklingsarbetets gång föddes idén att skapa ett instrument för att få syn på och utveckla det individuella barnets lekskicklighet. Vi såg en möjlighet att koppla det till vår fritidsintervju vilket skulle ge ett utökad underlag för uppföljning och fördjupning av våra utvecklingssamtal med barn och föräldrar. Förslag på fortsatt utvecklingsarbete blev att utarbeta en manual, en mall för ”lekspaning”.

Under hösten 2011 har personalen arbetat vidare på att utveckla redskap för att mäta social kompetens utifrån ett lekperspektiv.

5.3 Resultat för lekmiljöerna

Våra utemiljöer för lek på Igelboda skola har under hela projektet varit föremål för utveckling. Kontinuerligt har vi genom vår skolgårdsgrupp förbättrat lekmiljöerna.

Vi tog hjälp av föräldrarna som bidrog med frivilligarbete och byggnadsmaterial. Mycket utvecklingsarbete gjordes sedan tillsammans med barnen integrerat i fritidshemmets och skolans verksamhet.

En möjlighet för den kreativa byggleken upptäckte vi genom att använda lastpallar och gammalt byggnadsmaterial från skolans förråd samt material som vi fick från intilliggande byggarbetsplatser och föräldrar. Av det materialet blev det bygglek, teknikbanor för cykelåkning, kojor, affärer, marknadsstånd, scenpodier, klätterplank, bollplank, bandybana, mm. Barnen byggde grisar, hästar och kor att ta hand om. Av avloppsrör och takrännor blev det banor för vattenlek. I allt detta arbete och lek finns det tydliga kopplingar till olika ämnen i läroplanen.

I Reggioemilia-pedagogiken tillmäts rummet och miljön stor betydelse för skapandet och kreativiteten, man kallar den ”den tredje pedagogen”. Om fritids skall kunna vara ett nav för lek och kreativitet och stimulera till utveckling och lärande (Lgr11) så krävs att barn får vistas i en utvecklande miljö.

Ofta är förutsättningarna i lekmiljön begränsade av dålig ekonomi, olika bestämmelser och säkerhetsaspekter som ibland hämmar personalens vilja/lust till utveckling. Ibland blir både barn och vuxna hemmablinda och fastnar i invanda regler, lekar och roller.

Vi på Igelboda fritidshem hade mycket glädje av våra studiebesök runt om i vår kommun. Med erfarenheter från vår utvecklingsprocess på Igelboda tyckte jag att man måste titta närmare på våra skolgårdar, dvs. de miljöer som barnen får röra sig i. Är de föränderliga och stimulerar de till lek och lärande? Det finns en rad frågor som vi bör ställa oss för att ta tillvara på förutsättningar och nå målen för verksamheten: Hur ser kulturen ut kring användandet av utemiljön? Hur tar vi i personalen tillvara de möjligheter som finns? Hur kringgärdad av bestämmelser är leken, har skolan blivit ett reservat som överbeskyddar våra

barn och hur påverkar det våra mål? Hur tillrättalagd är barnens miljö? Vad möter barnen för utmaningar? Vad laddar vi vuxna lekmiljöerna med, finns det tillgång exempelvis till vatten, sand, byggmaterial eller odlingslådor? Hur ser vuxnas repertoar ut när det gäller leken? Hur mycket slentrian har det gått i rast och uteverksamheten? Hur mycket har blivit upp till barnen själva att göra med det som står till buds? Reserveras det några ekonomiska resurser för barns lek? Om skolan tillerkänner lek och kreativitet stor respekt måste också de lärprocesserna få sin del av budgeten.

Eftersom lekmiljöerna används av alla barn på skolan är det viktigt att det budgeteras pengar på ledningsnivå. Ute i arbetslagen finns risk att medlen prioriteras så att skolans undervisning kommer först.

5.4 Övriga resultat för verksamheten

I kommunens årliga kundundersökning våren 2011 fick Igelboda skola och fritidshem ytterligare förbättrade resultat.

Ett konkret resultat var att övrig personal på skolan vid flera tillfällen fick del av fritidshemmets utvecklingsarbete. Vi redovisade vår forskning kring lärande på fritidshem och resultaten av vårt arbete kring mål och metod. Vi presenterade resultat om lekens betydelse för lärandet och engagerade övrig personal att komma med förslag på förbättringar av rastverksamheten vilket resulterade i en mängd förslag som inspirerade till vidare arbete. Vi fördjupade oss ytterligare i barns lek och synen på rastens betydelse och presenterade till sist ett förslag för en ny organisation kring rastverksamheten på skolan.

Ytterligare positiva resultat presenterades under hösten 2011 då fritidspersonalen på ena fritidshemmet tog hand om all rastverksamhet och att lekpärmen kom till stor glädje både på raster och på fritidshemstid. Man fick tid i idrottshallen för en medveten satsning för att förskoleklasserna skulle kunna samarbeta och lära känna varandra bättre. Det skapades en grupp bestående av personal och föräldrar som skulle fortsätta utveckla utemiljön. Personalen introducerade både inom- och utomhuslekar som barnen själva kunde leka när de inte hade något annat att göra.

På det andra fritidshemmet som ligger i anslutning till stora skolgården och de kringliggande utemiljöerna för F – 6 introducerade personalen det nya rastvärdssystemet det man kallade ”positionssystemet”. Varje rastvärd hade ett bestämt område att ansvara för. All personal på skolan blev engagerad i att bemanna rastvärdspassen och fritidspersonalen ansvarade för de organiserade lekarna på förmiddagsrasterna. Systemet fungerade utmärkt men behövde utvecklas med större variationen av lekar för att få mellanstadiebarnen att förstå att lekarna var till även för dem. Under våren 2012 skall man utvärdera hur satsningen landat hos barnen.

5.5 Framgångsfaktorer i utvecklingsarbetet på Igelboda fritidshem

Det finns anledning att titta på framgångsfaktorerna i vårt projekt. Metoden utgick från vår egen arbetssituation och vår vilja till utveckling⁴. Vi definierade tidigt våra utvecklingsområden. Vi fick den kontinuerliga tiden varje vecka och stöd av ledningen. Några av oss ville ta på sig ansvaret för planering och genomförande. Vi varierade ständigt gruppkonstellationer och former för redovisning, alla hade ett ansvar för att komma påläst, vilket tydligt gav resultat i höjd kvalitet på diskussionerna. Alla diskussioner dokumenterades och återfördes kontinuerligt tillbaka till gruppen och ledningen. I delar av projektet deltog bitr. rektor, vilket enligt min mening höjde statusen i utvecklingsarbetet och förankring i skolledningen väsentligt. Vi delgav övriga lärare och föräldrar våra resultat, och inte minst tillförde vi barnen och verksamheten ständigt nya förbättringar.

En svårighet som många upplever i fritidshemmets arbetsbelastade vardag är att det är svårt att orka/hinna med att tillgodogöra sig ny information t.ex. vid föredrag och liknande. Intryck och entusiasm för förändring och utveckling grumlas lätt när vardagen kommer. Vi blev övertygade om att den tid (pengar) som detta utbildningsprojekt kostat skolan var väl investerade resurser. Att under längre tid med en genomtänkt strategi få kontinuerligt reflektera tillsammans med kollegor var ett kostnadseffektivt sätt att driva fortbildning. Det var det långsamma och tålmodiga arbetet som gjorde skillnad.

Tid reserverad för reflektion över avdelnings- och fritidshemsgränser i en vardag som var inrutad från start till hemgång var avgörande för vår framgång. Tiden skapades i samverkan med ledning och övriga lärare på skolan. I den personliga och gemensamma utvecklingen låg en stor potential, en känsla av stolthet, ökad självkänsla, respekt och arbetsglädje. Yrkesrollen stärktes, vi fick en gemensam syn på verksamheten och blev mer medvetna om kvalitéerna i det som är vårt yrke.

Ytterligare en framgångsfaktor i våra studier och grupparbeten kan ha varit att vi hela tiden var lyhörda för individernas behov och att alla i personalen var delaktiga på lika villkor oavsett utbildningsbakgrund och tid i jobbet.

⁴ Läs mer om "Aktionsforskning i fritidshem" som metod (Brännberg, 2011, se referenslistan)

6. Slutord

6.1 Fritidshemmets utvecklingspotential – arbetet med Lgr11

I vår kommun pågår arbetet med att anpassa fritidshemmets verksamhet till ny skollag och läroplan (Lgr11). Verksamhetsledningen för grundskolan har gett en arbetsgrupp i uppdrag att ta fram ett förslag på en gemensam målformulering utifrån nationella och lokala måldokument som alla kommunala fritidshem skall arbeta mot. Varje fritidshem ska ta fram en verksamhetsplan som leder mot dessa mål. Arbetsgruppen skall finna områden som behöver stärkas med olika utbildningsinsatser.

I vårt arbete på Igelboda hittade vi tre centrala områden: lärandet, mål och metod och leken. Jag tror att dessa områden inte är unika för oss på Igelboda utan ett allmänt behov för fritidshemsverksamheten på många håll. Min förhoppning är att alla fritidshem får samma chans att lyfta verksamheten. Vilken vinst det skulle bli för alla barn och för skolans uppdrag att nå sina mål!

6.2 Fritidshemmet, en mötesplats för kompetensutveckling.

Verksamheten på fritidshem lockar till lek och möten mellan människor. Människan behöver leka och genom leken skaffar vi oss nödvändig kunskap för att klara oss bra i samhället. I en samtid av otroligt snabb teknikutveckling kan vi fortfarande se att det unika mötet mellan människa och människa har en avgörande betydelse för vår personliga och sociala utveckling.

Många barn har redan i lågstadieåldern almanackan full med aktiviteter vid sidan av fritids, hemma står datorn redo och TV erbjuder upplevelser dygnet runt. Det blir mindre tid kvar för lek med andra. I en färsk rapport om barns och ungas sociala hälsa, från WHO (2012), konstateras att barn i Sverige ligger i botten när det gäller hur ofta man träffar varandra i direkta möten efter skolan. I stället toppar våra barn listan när det gäller att träffa kompisar via internet. I ljuset av min rapport ”Lekens betydelse för lärandet” kan man fråga sig vad detta faktum kommer att få för konsekvenser för den sociala kompetensen hos vår uppväxande generation.

Fritidshemmet ska vara en plats där det finns tid och utrymme för lek med andra. Det levande mötet går inte att ersätta med det fiktiva (Bauer, 2007), häri ligger den stora kvalitén med fritidshemmets verksamhet.

7. Bilaga

Mål och metod på Falkens fritidshem, Igelboda skola 2010

Alla fritidshemsavdelningar på Igelboda skola har samma mål för verksamheten, så här gör vi på Falkens fritids för att nå dit:

Barnen ska leka, ha kul och trivas. Fritids är en fantastisk tillgång i barns lärande.

- Vi på Falken värnar om våra barn, vi leker med dem, leder dem, ser dem, respekterar dem och strävar efter att utmana dem i sin personliga utveckling.
- Vi tar tillvara barnens egna lekinitiativ och skaparkraft och låter den få plats i verksamheten.
- Vi utvecklar våra lekmiljöer både inomhus och utomhus för att stimulera barnen till lek och utforskande.
- I en lek med goda förutsättningar tränar barnen samarbete, utvecklar sin självkännetdom och kroppsuppfattning, tränar språket, övar problemlösning, övar på att göra upp mål och slutföra, övar att känna trygghet och tillit, utvecklar sin identitet, tränar olika förmågor, utvecklar respekt för andra, tränar kamratskap, tvingas kompromissa, tränar konflikthantering, förhandlar, reflekterar, tränar på att ta hänsyn, utvecklar empati, prövar nya roller, utvecklar: samförstånd, ömsesidighet turtagande.
- Vi arbetar med gruppstärkande lekar där vuxenstöd och trygghet bjuder in till lek över köns- och kompisgränser.
- För att kvalitetssäkra verksamheten gör vi varje termin en fritidsintervju med varje barn enskilt.
- Barnens svar blir del av utvecklingssamtalet som vi genomför tillsammans med klasslärarna och barnens föräldrar.
- Vi har ett nära samarbete med klasslärarna, vi har skolfritids i halvklasser under skoldagen, leder ”elevens val” och ansvarar för livskunskapen.

Vi har en helhetssyn på barnet. Vår utgångspunkt är att individen är del av en större gemenskap

- Barnen lär sig saker hela tiden, och varje barn lär sig på olika sätt. Därför är all tid och alla kontakter viktiga under barnets dag hos oss och bildar grunden till vårt förhållningssätt till barnen.
- Vi hälsar med namn på alla våra barn varje dag. Vi strävar efter att varje barn varje dag skall bli positivt uppmärksammat.
- För att skapa en känsla av sammanhang och gemenskap låter vi barnen vara med och ta ansvar.

- Varje barn är del av en klass och går på fritids. Falkens fritids är del av Igelboda skola.
- Varje barn blir sett för den man är.
- Han/hon ingår i mindre och större gemenskaper för att leka eller lösa olika uppgifter: man planerar, arbetar, uppträder, spelar, leder möten, blir publik, hjälper till mm.
- I samarbetsövningar blir barnets insats tillsammans med de andres avgörande för resultatet och upplevelsen av gemenskap.

Trygghet, hälsa, språklig, social och emotionell utveckling är våra primära mål i arbetet med barnen.

- Vi arbetar med livskunskap och hjälper till vid konfliktlösning.
- I en ständigt pågående dialog genom barnets alla sinnen kring vardagsliv, uppgifter, glädje, sorg, konflikter, lek, skratt, mm utvecklas språket, tanken och kunskapen.
- Vi vuxna strävar efter att vara goda förebilder.
- Vi arbetar med att stärka barnens självkänsla genom att lyfta positiva handlingar och att barnet skall se att du duger som du är!
- Barnen får ta del av fysiska aktiviteter i lek, idrott och friluftsliv.
- Barn har många språk och sätten att uttrycka sig är många. Vi arbetar mycket med estetiska arbetsprocesser allt från barnens egna spontana skapande till längre och mer avancerade arbeten i olika material, dimensioner och samarbetsformer.
- Vi ger barnen möjlighet att uttrycka sig och utveckla sin kreativitet inom bild och form, musik, drama, rörelse, IT/media, idrott och friluftsliv.

Vi respekterar varandra. Både vuxna och barn tar ansvar för sitt eget handlande.

- Vi lägger stor vikt vid hur vi är mot varandra. Vi arbetar för att stärka individen och gruppen och förståelsen för hur vi påverkar varandra – gör du bra saker så kommer andra ta efter.
- Vi lär barnen förstå sambandet mellan deras eget handlande och de konsekvenser det kan få.
- Barnen får ta ansvar för vad de sagt och gjort och får lära sig alternativa lösningar om det blivit problem.
- Barnen övar att ta ansvar för sina egna och andras saker.
- Barnen stimuleras att själva lösa enklare konflikter.

Barnen får välja aktiviteter och lekmiljöer själva men utmanas också att pröva nya.

- Barnen får tid att leka själva men vi utmanar också till att möta nya upplevelser, kamrater, samarbeten och miljöer.

- Vi arbetar med en fast veckostruktur där barn och vuxna i dialog planerar och genomför aktiviteter för alla veckans dagar.
- Torsdagens veckoplanering bildar grunden och innehållet i:
 - Fredagssamlingen
 - Måndagsmötet med barnen (demokratiskt forum) där planering presenteras och nya frågor diskuteras
 - Tisdagens organiserade lekar och fria val
 - Onsdagens utflykt
- Runt denna verksamhet finns tid för barnens egna initiativ och fria lek.
- Ex. på utflykter vi gör: skogen, sjön och havet, besök i olika parker, fiske, cykling, naturstädning, mm

Falkens Fritidshem, Igelboda skola 2010

8. Referenslista

Bauer, Joachim (2007). Varför jag känner som du känner. Natur & Kultur

Bengts, Marie (2008) ”Rast men ingen ro” I Fritidspedagogen 2008 vol. 3 ss 4-9.

Brännberg , Inger (2011). ”Aktionsforskning i fritidshem” I Lära, leva, utvecklas – Aspekter på fritidspedagogik och lärande ss. 32-36. Lärarförbundet

Elofsson, Niklas (2008). Lärande i Fritidshem. Högskolan i Jönköping

Gens, Ingmar (2011). Den fria leken är nästan fånigt hyllad. http://www.svd.se/nyheter/idagsidan/barn-och-unga/den-fria-leken-ar-nastan-fanigt-hyllad_6163559.svd (2011-05-16)

Gärdenfors, Peter (2010). Lusten att förstå. Natur & Kultur

Hattie, John (2011). Synligt lärande. Sveriges Kommuner och Landsting

Huizinga, Johan (2004). Den lekande människan: homo ludens. Natur och Kultur

Igelboda (2011). Leken är grogrunden för allt lärande. Slutrapport på utvecklingsarbetet. Igelboda Skolas fritidshem

Ihrskog, Maud (2011). ”Kamratskapandets betydelse för lärandet”. I Lära, leva, utvecklas – Aspekter på fritidspedagogik och lärande ss. 19-24. Lärarförbundet

Jensen, Mikael (2011). Lek på låtsas en verklig hjärngympa. http://www.svd.se/nyheter/idagsidan/barn-och-unga/pa-latsas_6150957.svd (2011-05-10)

Jonsdottir, Fanny (2007). Barns kamratrelationer i förskolan. Malmö Högskola

Knutsdotter Olofsson, Birgitta (2003). I lekens Värld. Liber AB

Lgr11, (2011) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Skolverket

Liedman, Sven-Erik (2011). Hets. Albert Bonniers Förlag

Skolporten (2010). Att arbeta med tvåspråkighet i skolbarnomsorg <http://www.skolporten.com/art.aspx?id=Fkb5P> (2012-05-20)

Skolverket (2007). Allmänna råd och kommentarer, Kvalitet i fritidshem. Fritzes

Skolverket (2010). Utveckling pågår. Fritzes

Skolverket (2011a). Fritidshemmet – en samtalsguide om uppdrag, kvalitet och utveckling. Fritzes

Skolverket (2011b). Vad fungerar? Utvärdering av metoder mot mobbning. Fritzes

Svaleryd, Kajsa (2002). Genuspedagogik. Liber

WHO (2012). Social determinants of health and well-being among young people. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf

